

EXAMENSARBETE

Hösten 2005

Lärarytbildningen

Att vinna eller förlora

-en studie om vad pedagoger i förskolan förmedlar till pojkar och flickor utifrån ett genusperspektiv

Författare

Jessica Berntsson
Camilla Johansson

Handledare

Charlotte Tullgren

Att vinna eller förlora -en studie om vad pedagoger i förskolan förmedlar till pojkar och flickor utifrån ett genusperspektiv

Abstract

Syftet med denna studie har varit att studera vad pedagoger i förskolan förmedlar till pojkar och flickor, utifrån ett genusperspektiv. Könsperspektivet är centralt i förskolans läroplan. Därför är det av stor vikt att pedagoger i förskolan är medvetna om vilka värderingar och attityder de förmedlar till barnen.

I litteratur delen beskrivs hur genus skapas utifrån pedagogernas förväntningar på barnen och hur miljön runt dem ser ut. Vi har använt en kvalitativ metod och observerat tre förskoleavdelningar i södra Sverige med hjälp av videokamera kompletterat med anteckningar. Ett rikt material samlades in, och efter analys bekräftades tidigare forskning. Slutsatsen vi kan dra är att pedagoger i förskolan förstärker traditionella könsmonster istället för att bryta dem.

Ämnesord: Förskolan, genus, jämställdhet, omedvetenhet, rollövertagande, pedagogisk dokumentation.

1. INLEDNING	5
1.1 STUDIENS UTGÅNGSPUNKT	5
1.2 PERSONLIG BAKGRUND	6
1.3 SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR.....	6
1.4 STUDIENS DISPOSITION.....	6
2. LITTERATURGENOMGÅNG.....	8
2.1 SYN PÅ GENUS GENOM TIDERNA.....	8
2.2 EN POLITISK VILJA GENOM TIDERNA	9
2.2.1 <i>Delegationen för jämställdhet i förskolan</i>	11
2.3 DET SOCIALT KONSTRUERADE KÖNET.....	12
2.3.1 <i>Hur ojämställdhet kan se ut</i>	12
2.3.2 <i>Tidigt skapande av genus</i>	13
2.3.3 <i>Kvinnokulturen i förskolan</i>	13
2.3.4 <i>Genus skapas genom rollövertagande</i>	14
2.3.5 <i>Är pojkar viktigare än flickor?</i>	15
2.4 PEDAGOGENS ROLL I ETT FÖRÄNDRAT SAMHÄLLE	16
2.4.1 <i>En professionell pedagog krävs</i>	17
2.4.2 <i>Attityder och värderingar förmedlas alltid</i>	18
2.4.3 <i>Miljön – den tredje pedagogen</i>	19
2.5 ATT OMSKAPA GENUS	19
2.5.1 <i>Det tar tid att förändra</i>	20
2.5.2 <i>Små steg kan bli till stora förändringar</i>	21
2.5.3 <i>Vikten av pedagogisk dokumentation</i>	21
2.5.4 <i>Ett pedagogiskt mål</i>	22
3. METOD	23
3.1 VAL AV METOD	23
3.2 URVAL OCH BESKRIVNING AV UNDERSÖKNINGSGRUPPER	24
3.3 GENOMFÖRANDE.....	24
3.4 BEARBETNING OCH ANALYS.....	25
3.5 ETISKA ÖVERVÄGANDEN.....	25
3.6 METODKRITIK	26
4. REDOVISNING AV RESULTAT.....	28
4.1 PEDAGOGEN FÖRMEDLAR ATT POJKARNA HAR ETT HÖGRE VÄRDE.....	28
4.1.1 <i>En pojkes nej är mer värt</i>	28
4.1.2 <i>Pojkar som tillåts ta över</i>	29
4.1.3 <i>Pojkar som tillåts vinna</i>	30
4.1.4 <i>Pojkarna är de starka</i>	31
4.2 PEDAGOGEN FÖRMEDLAR ATT FLICKOR SKA VARA SOCIALA OCH DUKTIGA	31
4.2.1 <i>En lydig hjälpfröken</i>	32
4.2.2 <i>Flickor ska vara omtänksamma</i>	32
4.2.3 <i>Stora tjejer kan klä på sig själva</i>	33
4.2.4 <i>Flickor har mer behov av relationer med andra</i>	33
4.2.5 <i>Flickor ska inte knipas och förväntas följa reglerna</i>	34
4.3 PEDAGOGEN FÖRMEDLAR GENOM MILJÖN VAD SOM TILLÅTET ELLER EJ	35
4.3.1 <i>Pojkpärmar och flickpärmar</i>	35
4.3.2 <i>"Pojkarna springer bara omkring och låter, de leker ingenting!"</i>	35
4.3.3 <i>Mindre önskvärda lekar</i>	36
4.4 SLUTSATSER.....	36
5. DISKUSSION.....	37
5.1 DISKUSSIONENS UTGÅNGSPUNKT.....	37
5.2 POJKAR ÄR VÄRDA MER	38
5.3 FLICKOR ÄR SOCIALA OCH DUKTIGA	39
5.4 KVINNOKULTUREN I FÖRSKOLAN PÅVERKAR MILJÖN	40
5.5 ATT SKAPA VINNARE I STÄLLET FÖR FÖRLORARE.....	40

6. SAMMANFATTNING	43
REFERENSER	45
BILAGA 1	48

1. Inledning

Den här studien handlar om vad pedagoger i förskolan förmedlar till pojkar och flickor, utifrån ett genusperspektiv. I augusti 2003 beslutade regeringen att tillsätta en jämställdhetsdelegation för förskolan. En av utgångspunkterna för delegationens uppdrag är att det livslånga lärandet ska ses ur ett genusperspektiv i förskolornas verksamheter. Stadsrådet och förskoleministern Lena Hallengren har gett uppdraget att stärka och utveckla jämställdhet och genus inom förskolan, genom att tillsätta denna delegation. Arbetet ska avslutas i juni 2006.

När förskolans verksamhet planeras utgår pedagogerna från ett helhetsperspektiv, för att barnen ska kunna utvecklas; både socialt och intellektuellt. Det är viktigt att se hela barnet, och dess bakgrund, för att utveckling ska kunna ske (Rithander, 1991). Men ser pedagogerna till könsperspektivet när förskolans verksamhet ska planeras? I *Läroplan för förskolan; Lpfö 98* (Utbildningsdepartementet, 1998) står det att pojkar och flickor ska få lika stort utrymme i verksamheten. Könsperspektivet har hamnat på en central plats och är en del av värdegrunden. I förskolan ska man ”motverka traditionella könsmonster och könsroller. Flickor och pojkar skall i förskolan ha samma möjligheter att pröva och utveckla förmågor och intressen utan begränsningar utifrån stereotypa könsroller.” (Utbildningsdepartementet, s. 8). Har vi då uppnått en jämställd förskola, där pojkar och flickor får samma möjlighet till utveckling? Genusfrågan är ständigt aktuell i vårt samhälle och debatteras ofta, men sker det någon förändring i strävan mot jämställdhet? Historiskt sett har synen på pojkar och flickors uppfostran och skolgång sett annorlunda ut än den gör idag. Flickor skulle fostras till att ta hand om hem och familj, pojkarna som skulle bli demokratiska samhällsmedborgare behövde annan undervisning (Tallberg-Broman, 2002). Förskolan påverkas av detta historiska perspektiv än idag, och vi frågar oss om det inte krävs mer kunskap och en ökad medvetenhet för att uppnå läroplanens mål om jämställdhet mellan könen?

1.1 Studiens utgångspunkt

Det som berörs i denna studie är det sociala könet, det vill säga genus som skapas i en interaktion mellan individen och dess omvärld (Odelfors, 1996). Det biologiska könet betingas av biologiska kriterier, och man föds med naturliga, medfödda skillnader menar Odelfors vidare.

Vad betyder det att vara pojke eller flicka? Är pojkar och flickor olika? Alla vet att kroppen ser annorlunda ut beroende på om man är pojke eller flicka, men finns det andra biologiska skillnader? Kjellberg (2004) beskriver ett sätt att se på detta särartstänkande. ”Det som anses vara typiskt för kvinnor får ofta beteckningen `naturligt. Hit hör bland annat omsorg och viljan att bry sig om andra – något som ses som ‘äkta’ kvinnliga egenskaper.” (Kjellberg, 2004, s.12). Det är genus i det sociokulturella perspektivet som behandlas i denna studie, och hur pojkar och flickor eventuellt möts av skilda förväntningar på hur de ska vara utifrån sitt biologiska kön.

1.2 Personlig bakgrund

Intresset för genusfrågor har funnits med under hela vår utbildningstid. Redan när vi började studera till lärare, med inriktning mot de yngre barnen hösten 2002, funderade vi över hur förskolorna planerade sina verksamheter för att uppnå jämställdhet, som *Lpfö 98* uppmanar till. Under en specialisering ”*Lek i pedagogiska miljöer*” tidigare i år, gavs möjligheten att videofilma mycket under den verksamhetsförlagda delen av utbildningen. När analyserna till det materialet gjordes, framkom det hur vi utifrån ett genusperspektiv, helt omedvetet behandlade pojkar och flickor olika. Denna upptäckt ligger till grund för den studie som presenteras här.

1.3 Syfte och frågeställningar

Syftet med denna studie är att studera vad pedagoger förmedlar till barnen utifrån ett genusperspektiv. Utifrån detta ställs frågorna:

Hur bemöter pedagoger pojkar och flickor?

Hur ordnar pedagoger förskolans miljö ur ett genusperspektiv?

1.4 Studiens disposition

I kapitel 1 presenteras en inledning, vad studien tar sin utgångspunkt i, en personlig bakgrund samt syftet och de frågeställningar som studien kommer att beröra. Under inledningen presenteras även det som *Lpfö 98* säger om könsperspektivet. I kapitel 2 redovisas tidigare forskning inom det socialt konstruerade könet; genus. Här finns ett historiskt perspektiv av könsstrukturen, och tyngdpunkten i litteraturkapitlet ligger på hur genus skapas utifrån omedvetna handlingar av pedagogen. Sista delen av

litteraturkapitlet handlar om hur ett förändringsarbete för att uppnå jämställdhet i förskolan skulle kunna se ut. Kapitel 3 innehåller metoddelen och den visar hur forskningen i studien bedrivits. I kapitel 4 redovisas resultaten av studien. De observerade sekvenserna är nerskrivna och analyserade här. I kapitel 5 finns diskussionen och den utgår från syftet, frågeställningarna och resultatet som finns presenterade i studien. Slutligen sammanfattas arbetet under kapitel 6.

2. Litteraturgenomgång

I detta kapitel kommer synen på kön ur ett historiskt perspektiv att belysas, hur dagens samhälle ser på detsamma samt hur förskolans uppdrag har förändrats. Litteraturdelen beskriver också det socialt konstruerade könet, förskolans miljö ur ett genusperspektiv och hur man kan arbeta för att omskapa genus. Under stycket *En politisk vilja genom tiderna* presenteras den delegation för jämställdhet i förskolan som regeringen beslutade att tillsätta 2003-08-14. Den är dock ingen forsknings- eller undersökningsgrupp, men de bygger sitt arbete på aktuell forskning om genus och har presenterat ett delbetänkande som vi har valt att använda oss av, för att den visar på att förskolor runt om i Sverige inte alltid når upp till läroplanens mål om ett aktivt jämställdhetsarbete. Detta kapitel består av följande stycke 2.1 *Syn på genus genom tiderna*, 2.2 *En politisk vilja genom tiderna*, 2.3 *Det socialt konstruerade könet*, 2.4 *Pedagogens roll i ett förändrat samhälle* och 2.5 *Att omskapa genus*. Fortsättningsvis tas pedagogens och den fysiska miljöns roll upp, ur ett genusperspektiv. Därefter kommer vi att ta upp vad genus betyder och betydelsen av det biologiska könet respektive det socialt skapade. Slutligen kommer ett kapitel som handlar om hur omskapandet av genus kan se ut.

2.1 Syn på genus genom tiderna

Genom åren har synen på flickors och pojkars uppfostran och skolning sett något annorlunda ut än vad den gör idag. De olika könen ansågs ha olika anlag och förutsättningar och med detta som grund skulle de inte få samma slags fostran (Tallberg-Broman, 2002). Flickorna skulle ta hand om hem och familj och ansågs inte behöva någon annan slags undervisning. Pojkarna behövde andra kunskaper eftersom de skulle bli demokratiska medborgare i samhället och därför var skolorna till för dem. Under den första hälften av 1800- talet började undervisning bedrivas även för flickor. Då var undervisningen könssegregerad, flickor i en byggnad med kvinnliga lärare och pojkar i en annan byggnad med manliga lärare. Även ämnena skiljde sig åt eftersom de inte ansågs vara lämpade för samma sorts framtid. Först under 1960-talet försvann särundervisningen då flickskolorna lades ned. Trots detta fanns det traditionella förväntningar på vad en flicka respektive pojke skulle vara duktig på. Dessa förväntningar är djupt rotade även i dagens samhälle.

I bondesamhället var hushållet en plats att samarbeta på och kring. Barnen fick tidigt hjälpa till med enklare sysslor och de var en del av samhället. Efterhand som samhällets förutsättningar ändrades, gick man från bondesamhälle till industrisamhälle, och då ändrades även barnens roll. Vallberg-Roth (2002) beskriver hur barndomen alltmer blev avskild från de vuxnas värld och att det utvecklades speciella institutioner där särskilda yrkeskategorier tog hand om barndomen. Det startades upp så kallade barnträdgårdar, där målet var att fostra barnen samt att förbereda dem inför skolan och kommande familjeliv. Denna syn präglade länge arbetet med de yngre barnen. Många års traditioner gjorde att flera ämnen i skolan, och i förskolans fall lekar och leksaker, tydligt förknippades med könstillhörighet. Olika lekar skulle ge en viss träning för manliga respektive kvinnliga yrken. Detta hörde samman med synen att de olika könen hade naturligt, medfödda anlag för olika yrken.

2.2 En politisk vilja genom tiderna

I följande avsnitt redogörs hur den politiska viljan angående genusmedvetenhet i förskolan har sett ut genom tiderna. Därefter följer en beskrivning av hur man har sett på genus i de tidigare styrdokument. Dessutom tar vi upp vad *Lpfö 98* säger om jämställdhet och genus. Slutligen presenteras ett delbetänkande av regeringens tillsatta delegation för jämställdhet i förskolan och målet med den.

Barnstugeutredningen (SOU 1972: 26; 1972: 27) är ett könsneutralt dokument som inte berör jämställdhetsfrågor särskilt mycket. Den dominerande tanken är likhetsprincipen, inte jämlikhet. Detta kan tyckas lite märkligt, med tanke på att den presenterades på 70-talet då jämlikhet var på ropet i samhället i övrigt. Barn benämns inte som pojkar eller flickor, utan det begrepp som används är ”barn”. Utredningen innehåller inget eget avsnitt som handlar om könsroller och endast i kapitel 3 nämns barnen ur ett könsperspektiv.

Även *Pedagogiskt program för förskolan* (Socialstyrelsen, 1987) tar upp väldigt lite ur ett kön- och genusperspektiv. Synen på kön och genus finns närvarande, men har inte problematiserats.

Förskolan ska bidra till att barnen kan känna stolthet över att var flicka respektive pojke, blivande kvinna eller man. Personalen bör vara medveten om vikten av att flickor och pojkar får samma möjligheter att utveckla en trygg könsidentitet (Socialstyrelsen, 1987, s. 64).

I detta styrdokument är det inte tydliggjort att förskolan ska främja jämställdhet mellan könen. I och med att man inte skriver särskilt mycket om jämställdhet, kan man tolka det som om det inte är så viktigt i verksamheten.

I *Skollagen* (2001) står att verksamheten i skolan ska utformas i överensstämmelse med grundläggande demokratiska värderingar.

Var och en som verkar inom skolan ska främja aktning för varje människas egenvärde och respekt för vår gemensamma miljö. Särskilt ska den som verkar inom skolan.

1. främja jämställdhet mellan könen samt
 2. aktivt motverka alla former av kränkande behandling såsom mobbning och rasistiska beteenden.
- (2002, kap. 1 § 2).

Skollagen beskriver jämställdhet mellan könen som en del av den demokratiska värdegrunden, likaväl som jämställdhet mellan människor är en del av densamma.

För lärare i förskolan och skolan finns det läroplaner, kursplaner, skollag och särskilda program mål som är riktmärken både för det pedagogiska arbetet, men även för det socio- emotionella. I läroplanernas första del, den så kallade värdegrunden, uttrycks det att man som pedagog ska förena fostran (det socio-emotionella), med kunskapsförmedling (pedagogiskt arbete). Ett av de grundläggande värdena som förväntas genomsyra hela verksamheten, är att jämställdhet mellan könen ska främjas. *Lpfö 98*, (Utbildningsdepartementet, 1998) skriver om de grundläggande värdena som förskolans verksamhet ska bygga på. Grundstenen är de demokratiska värderingar som samhället är byggt på. ”En viktig uppgift för verksamheten är att grundlägga och förankra de värden som vårt samhällsliv vilar på. Människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet mellan könen samt solidaritet med svaga och utsatta är värden som förskolan skall hålla levande i arbetet med barnen (Utbildningsdepartementet, s. 25).” Det står vidare att de vuxnas sätt att bemöta pojkar och flickor samt vilka krav som ställs på dem, formar hur barn ser på vad som är kvinnligt och manligt.

Förskolan ska motverka traditionella könsmonster och könsroller. Flickor och pojkar skall i förskolan ha samma möjligheter att pröva och utveckla förmågor och intressen utan begränsningar utifrån stereotypa könsroller (Utbildningsdepartementet, 1998, s. 26).

Detta uppdrag handlar om att skapa jämställdhet mellan alla människor, inte enbart mellan blivande kvinnor och män. Att fånga jämställdhetsuppdraget går inte genom att enbart tänka på begreppen kön och jämställdhet. De är viktiga men måste också knytas till andra områden som t ex etik & moral, mobbning och livsvetenskap.

2.2.1 Delegationen för jämställdhet i förskolan

Den 14 augusti 2003, beslutade regeringen att tillsätta en jämställdhetsdelegation för förskolan. En av utgångspunkterna för delegationens uppdrag är att det livslånga lärandet ska ses ur ett genusperspektiv i förskolornas verksamheter. Stereotypa könsroller och mönster ska brytas och stadsrådet Lena Hallengren har gett uppdraget att stärka och utveckla jämställdhet och genus inom förskolan, genom att tillsätta denna delegation. Arbetet ska avslutas i juni 2006 (SOU 2004: 115).

Delegationen konstaterar i sitt delbetänkande SOU 2004: 115 att den svenska förskolan idag inte lyckas uppfylla målen om aktivt arbete med jämställdhet och genus som finns i skollagen och i förskolans läroplan. Den forskning som delegationen hänvisar till tyder det på att förskolan i stället för att motverka de traditionella könsrollerna, tvärtom stärker dem. Anna Ekström som är delegationens ordförande menar att detta beror på att förskolans personal saknar kunskap kring detta förändringsarbete och att det inte beror på bristande lagstiftningar eller för lite resurser i våra kommuner. Viljan saknas dock inte menar hon, men man vet inte hur man ska gå tillväga.

Delegationen trycker också på att kunskapen inte bara saknas hos förskolans personal. Även politiker, rektorer och blivande förskolepedagoger saknar kunskap för hur man motverkar traditionella könsroller och mönster. Vidare menar delegationen att ett av de tydligaste problemen är att den blivande personalen inom förskolan, i sin utbildning fortfarande anser att frågan om jämställdhetsarbete inte lyfts upp tillräckligt.

SOU 2004: 115 tar också upp det låga antalet män som finns i förskolan. 2004 utgjorde män endast 2,3 % av de anställda i förskolan och detta är en halvering av toppen, som

var 1983 och då antalet män i förskolan var 4,6 %. Delegationen trycker på att männen inte ska in i förskolan enbart för att snickra och brottas. I stället ska män anställas för att påvisa att kön, i sig, inte har någon betydelse för hur en flicka eller pojke ska forma sina förebilder. Det är den pedagogiska skickligheten och inte könet som är det viktigaste. Med fler män i förskolan visar man på att det inte bara är kvinnor som kan stå för omvårdnad, utan det är något båda könen kan utföra.

2.3 Det socialt konstruerade könet

Att bli pojke eller flicka är något som påverkas av kulturen runt oss, genom att individen samspelar med kollektivet. Säljö (2000) menar att det genom kommunikation skapas sociokulturella resurser och även att det är kommunikationen som för dessa vidare. Detta kallar han för det sociokulturella perspektivet och i diskussionen om hur genus skapas innebär detta att samhället ställer vissa krav och förväntningar på hur en pojke eller flicka ska vara och agera. Dessa förväntningar förmedlas genom kommunikation mellan människor. Det kan ske både verbalt, genom kroppsspråk och genom påverkan av yttre faktorer som till exempel reklam. Dessa faktorer förmedlar en bild av hur man ska vara som pojke respektive flicka.

2.3.1 Hur ojämställdhet kan se ut

Hur kan då ojämställdheten se ut på förskolan? På en del förskolor kan man se att pojkarna får hänga sina ytterkläder närmst ytterdörren. Detta för att de snabbt ska få på sig sina kläder och kunna springa ut innan det uppstår några problem. Flickornas behov däremot får ofta stå tillbaka och de förväntas vara tysta, lugna och följa de regler som finns. För att förtydliga detta beskriver vi här ett exempel från Gens (2002), om de olika förväntningar som ofta finns på pojkar respektive flickor. Det är på en förskola och komposthinken ska tömmas. När pedagogen kommer ut möter hon en cyklande pojke. Pedagogen frågar då om han kan ta med sig hinken till komposten. Pojken säger att han är upptagen och cyklar vidare. Pedagogen låter honom göra det och kommenterar inte att han inte vill. En flicka kommer sedan, också hon på en cykel. Pedagogen frågar också henne om komposthinken, men svarar henne annorlunda när hon inte vill. I stället för att tillåta flickan att cykla vidare säger hon att det är viktigt att komposthinken blir tömd och att maskarna behöver få sin mat. Dessutom påpekar pedagogen för flickan att det är viktigt att tänka på miljön. Gens (2002) menar att i denna episod värderas pojkens

nej högre än flickans och att detta påverkar barnens egna uppfattningar om vad som är typiskt för flickor respektive pojkar.

2.3.2 Tidigt skapande av genus

Månsson (2000) menar att redan på småbarnsavdelningen börjar processen som bidrar till att forma flickor och pojkar. Kunskapen om detta är liten och teorierna är ofta könsblinda. Månsson menar också att förskolepedagogernas handlingar inte alltid styrs av ett agerande som är genomtänkt. I stället styrs verksamheten utifrån hur man själv fostrats och lärt sig hur en pojke och flicka ska vara. Detta är ett arv som man bär med sig och som är djupt rotat. De flesta som arbetar på förskolan är kvinnor och detta påverkar också barnen. Pedagogerna väljer ut vad som ska vara tillåtet på förskolan efter sina egna värderingar. Detta menar Nielsen (2000) påverkar både den rumsliga och den materiella planeringen. I och med detta påverkas även barnens lek och vad de har för möjligheter att överskrida de traditionella könsmönsterna. Nielsen menar vidare att både rumsutformning och material som förekommer på förskolan ingår i den oformella socialiseringsprocessen. Med detta menas att de signaler som leksaker och liknande sänder ut, påverkar barnens sätt att se på flickor respektive pojkar.

Om man återvänder till just småbarnsavdelningen, och ställer sig frågan om kön inte har så stor betydelse bland de yngsta barnen? Enligt Månsson (2000) är beskrivningen av de yngsta barnen och barndomen inom de flesta teoribildningar fortfarande könsblind eller könsneutral. Könsrollsutvecklingen beskrivs ta sin början vid två till tre års ålder, medan de tidigare åldrarna mer har behandlats ur en biologisk synvinkel. I de tidigare åldrarna sker dock det omedvetna forandet till flicka och pojke. Genom kramar, smekningar, blickar och olika röstlägen får små barn uppfattningen om hur de blir bemötta av andra. Om ett barn blir tittat på med likgiltiga ögon och sällan får sitt namn nämnt, så får det barnet att känna sig mindre värt. Blir ett barn däremot tittat på med långa varma ögonkast och ständigt nämnt vid sitt namn, signalerar man till barnet att det duger. Detta bemötande påverkar forandet till pojke eller flicka (Månsson, 2000).

2.3.3 Kvinnokulturen i förskolan

Månsson (2000) har i sin forskning intresserat sig för de kvinnliga pedagogernas möte med små barn i förskolan. Hon hävdar liksom Nielsen (2001) att det spelar en stor roll

att pedagogerna som jobbar där är kvinnor. Som vi nämnt tidigare i studien är könsrollerna i vår kultur djupt rotade, och därför förs de omedvetet vidare. Många av kvinnorna i förskolan har själva blivit fostrade och bemötta utifrån att de är flickor/kvinnor i ett samhälle där det än i dag finns en könsordning med både synliga och osynliga maktstrukturer och manlig överordning. Effekterna av det blir då menar Månsson (2000) att både kvinnor och män oftast omedvetet ger lite högre värde och status åt det som pojkarna/männen gör. Gannerud (2001) har gjort en studie, där en kvinnlig lärare fick svara på frågan om hur det är att vara kvinna och lärare, och hur det kan påverka eleverna. I studien framkom det att kvinnan upplever att hon är mer kritisk och tolererar mindre av det egna könet. Hon tar upp ett exempel från sin egen klass, där det finns en flicka som är väldigt mycket pojkflicka. Hon är som pojkarna; bufflig, vild och vill komma först. Den kvinnliga läraren har själv märkt att hon snabbare blir irriterad på pojkflickan än på pojkarna. Fast att hon är medveten om detta så finns det där ändå, eftersom hon är uppväxt med att flickor ska vara snälla, lugna och lydiga. Det som den kvinnliga läraren beskriver är att låsa fast vid de stereotypa könsrollerna och för att inte låsa fast vid stereotypa könsroller och mönster krävs det att pedagoger börjar reflektera över sådana här situationer. Detta för att få en mer öppen bild av pojkar och flickor. Det finns ingen enhetlig grupp flickor och ingen enhetlig grupp pojkar. En flicka eller en pojke ska i stället få chansen att utvecklas utifrån vilken han eller hon är i stället menar Månsson (2000).

2.3.4 Genus skapas genom rollövertagande

Normer, värderingar och attityder förmedlas vidare genom kommunikation människor emellan. I förskolan förmedlar pedagoger genom samspelet med barnen sina attityder och värderingar. I *Lpfö 98* framhålls det att all pedagogisk verksamhet förmedlar värderingar. Detta behöver pedagoger vara medvetna om, eftersom barnen utvecklar sin föreställning om världen genom samspel med andra människor.

Detta betonar omgivningens betydelse för hur barn utvecklar sin verklighetsuppfattning. Man kan kalla det för ett "rollövertagande", för att beskriva hur barn och vuxna tar över normer och värderingar av närstående personer, som är betydelsefulla för dem. Vi växer upp med föreställningar om att pojkar behöver mer uppmärksamhet än flickor och får lov att ta mer av tiden. Flickorna däremot ska vara tålmodiga, duktiga och vänta på sin tur. Detta kan sedan ge pojkarna

förtur till saker i förskolan och skolan. Tidigt uppfångas signalerna om de socialt konstruerade villkoren utifrån vårt biologiska kön (Svaleryd 2002, s.22).

Redan det lilla barnet möts av olika förväntningar från omgivningen, beroende på om det är en flicka eller pojke. Omgivningen styrs av föreställningar om kvinnligt och manligt, och är för det mesta helt omedvetet, menar Svaleryd (2002). Odelfors (1996) visar med sin forskning att vuxna i förskolan bemöter flickor och pojkar utifrån sin könstillhörighet, och att den största skillnaden i villkoren för pojkar och flickor sker i de vuxenstyrda situationerna. Detta kan vara svårt för pedagogen själv att upptäcka eftersom det är ett invariant mönster. Pedagogen har själv vuxit upp med denna genusstruktur och tror därför inte att man gör någon skillnad mellan flickor och pojkar. Det blir ett uttryck för vårt kulturmönster, och det är inte något som är speciellt för förskolan eller skolan, menar Odelfors vidare.

2.3.5 Är pojkar viktigare än flickor?

Månsson (2000) har genomfört en studie där hon följt småbarn och pedagoger på olika förskolor för att se vad som händer i mötet dem emellan i olika situationer. Till sin hjälp hade hon videokameran, och resultatet blev tydligt; pojkarna dominerade de flesta situationerna och fick mest uppmärksamhet av pedagogerna. Bland annat filmade hon av och påklädning i tamburen, och här var det tydligt att pojkarna tog mest utrymme och fick mer positiv bekräftelse än flickorna. Månsson (2000) beskriver också ett maktmönster i sin avhandling, som hon kallar för "Herre på täppan". Hon menar med det att det inte är alla pojkar i en barngrupp, som tar en dominant roll, utan att det är någon enstaka pojke, som representerar gruppen pojkar och ger bilden av pojkarna som dominant grupp. Hon menar vidare att om man "lyfter" ut dessa pojkar ur barngruppen, så försvinner pojkdominansen. Hennes studie visar också på att "Herre på täppan" framträder tydligast i de helt vuxenledda situationerna, som t.ex. samlingarna. Samlingarna visade sig ge mest pojkdominans i form av talutrymme och gensvar från pedagogerna. Många gånger blev det en dialog mellan pedagogen som ledde samlingen och en enda pojke. De andra barnen satt tysta.

Det finns ytterligare forskning som visar att barns aktiva deltagande i en grupp, beror på hur de vuxna väljer att bemöta barnet. Om man som pedagog visar barnet att det är

viktigt, agerar barnet därefter och motsatt om barnet inte får uppmuntran eller uppmärksamhet agerar barnet utifrån det (Odelfors, 1996). Med detta i tankarna förstår man vikten av de vuxnas agerande under förskolans samlingar. Hur pedagogen handlar kan alltså påverka ”Herre på täppan” pojken, som avbryter och dominerar i samlingen. Månsson (2000), visar också på ett exempel från en samling från Förskolan Linet, där en av pedagogerna vid flera tillfällen följer upp en av pojkarnas frågor med hög och tydlig röst. När en flicka säger något, nickar samma pedagog och viskar fram svaret. Detta ger konsekvenser, och pedagogen signalerar till barngruppen att det är viktigare när pojkar pratar, än när flickor gör det. Resultatet blir att pojkarnas idéer sätts i centrum och genom det värderas deras behov högre, menar Månsson (2000).

2.4 Pedagogens roll i ett förändrat samhälle

Samhället runt omkring oss är föränderligt. Förutsättningarna för barn, föräldrar och pedagoger ser inte ut som de gjorde för 50 år sedan. Därmed ser också förändringen av könsidentiteten olika ut idag. Rithander (1991) menar att könsrollen formas olika beroende på vilken tid man lever i, hur den sociala situationen ser ut samt vilka människor man möter. I förskolan är pedagogernas bemötande av barnen viktigt för att kunna förändra de könsroller som råder. Dagens förskola har en egen läroplan, *Lpfö 98* (Utbildningsdepartementet, 1998), som tydligt beskriver vilka mål som ska strävas efter att uppfyllas. Ett av dessa mål är att varje barn ska utveckla ”förståelse för att alla människor har lika värde oberoende av kön, social eller etnisk bakgrund (Utbildningsdepartementet, 1998, s. 29)” och vidare att man ska motverka att traditionella könsroller förstärks. Allas lika värde kan man tolka som att allt ska vara jämlikt och rättvist, men det handlar mer om att möta varje enskilt barn än att möta en hel barngrupp på samma sätt. Ett exempel på rättvisetänkandet kan vara att alla barn får en halv frukt vid fruktstunden. Om man vet att ett barn inte har ätit någon frukost på morgonen och är hungrigt, kan det istället få en hel frukt. På så vis möter man just det barnets behov. När man använder gruppindelningar finns det en risk att man gömmer undan olikheterna som finns i en barngrupp. En sådan indelning kan vara att benämna barnen som pojkar och flickor. Detta menar Steenberg (1997) snarare befäster de traditionella könsrollerna än motverkar dem.

Jämlikhetsprincipen är viktig och med den har vi kommit långt, men jämlikhetsprincipen bryter inte könsmonster. Jämlikhet och att behandla alla lika tycks vara så viktigt att vi glömmer bort jämställdhet mellan könen (Steenberg, 1997, s. 10).

Det handlar om att se varje barn som en individ som inte är knuten till ett visst beteende för att det tillhör ett visst kön.

Om vi ser barnen som de individer de är kommer det också i förlängningen förhoppningsvis att innebära att vi inte reproducerar tankar om att pojkar och flickor måste vara olika, beroende på kön. Olikheten ligger i den unika människa som man håller på att utveckla sig till. Grundtanken i flera av de pedagogiska modeller som existerar idag är just att se barnet för den person hon eller han är och inte för det kön hon eller han representerar (Steenberg, 1997, s. 14).

Idag är alla ämnen i skolan öppna för alla oavsett kön och bakgrund, men traditioner är svåra att bryta. Från att vara tillåtet till att vara accepterat, är steget ganska långt. Även i förskolan är vissa leksaker och lekar knutna till pojkar respektive flickor.

2.4.1 En professionell pedagog krävs

Tidigare var pedagogen enbart någon som barnen kunde identifiera sig med och imitera, *den sociala inlärningsteorin*. Denna teori menade att barnet inte var aktivt i kunskapsprocessen, det var den vuxne som skulle fylla barnet med kunskap. Därifrån gick man till den *kognitiva teorin* som Piaget förespråkade (Rithander, 1991), som innebar att barnet aktivt bearbetade den information den fick från omgivningen. Synen på barn är idag att det är kompetent och medkonstruktör till både kunskap och kultur, *den interaktionistiska teorin*. Detta innebär att även barnen själva skapar en bild av hur man ska vara som pojke respektive flicka. Rithander beskriver hur pojkar och flickor vistas i samma miljö, men trots detta skapar de sina egna miljöer. ”De söker upp och placerar sig i situationer, där även identiteten som flicka eller pojke, med allt vad det innebär i vår kultur, bekräftas och förstärks” (Rithander, 1991, s. 14). Miljön som barnen vistas i på förskolan ska främja jämställdhet mellan könen och här kommer pedagogens handlande att spela en stor roll. Medvetenhet om sitt eget agerande är en förutsättning för att kunna arbeta för att motverka invanda könsmonster. Sträng (2005)

menar att vara en professionell pedagog innebär att kunna ta ett steg bakåt och betrakta den egna verksamheten på ett konstruktivt sätt för att kunna genomföra förändringar.

Som pedagog ger man signaler till barnen om hur de ska vara som flicka respektive pojke. Dessa signaler kan till exempel vara att uppmuntra vissa lekar eller att systematiskt ge mer uppmärksamhet, positiv eller negativ, till barn av ett visst kön. Även Odelfors (1996) menar att forskningen visar att de vuxnas bemötande är den viktigaste aspekten för att påverka barns deltagande. Om man som personal visar att ett barn är viktigt och att dess åsikter är viktiga, uppmuntrar man barnet att vara på det sättet. Samma sak gäller det motsatta. Med denna kunskap i ryggsäcken är det viktigt att tänka på hur man bemöter barn i olika situationer. Om man som pedagog till största delen ger barnet uppmuntran eller tillsägelser för samma sorts agerande, fortsätter barnet med det beteendet. Marton & Booth (2000) benämner detta *operant betingning* och beskriver detta fenomen på följande sätt. ”Om vi vill ta bort ett visst beteende kan vi antingen bestraffa det beteendet eller belöna ett annat, oförenligt beteende (och vi skulle förmodligen få se att det senare är mer effektivt)” (Marton & Booth, 2000, s. 19).

2.4.2 Attityder och värderingar förmedlas alltid

Tullgren (2004) beskriver hur pedagogerna styr vad som är tillåtet eller inte på förskolan, samt att deras agerande påverkar *vad* barnen leker och *var* de leker det. Fortsättningsvis beskrivs de så kallade *frirummen*, där obehagliga lekar tillåts för att pedagogerna har tagit avstånd från dessa. I frirummen finns det sällan någon pedagog utan barnen lämnas att klara sig själva. Tallberg-Broman (2002) beskriver just hur pojkar ofta lämnas utan vuxeninsyn i leken samt att de ofta tilltalas med korta meningar och tillsägelser. Genom att pedagogerna bemöter pojkarna på ett annorlunda sätt än de bemöter flickorna, får barnen olika föreställningar att leva upp till. Dessa föreställningar och förväntningar blir en mall på hur man ska vara som pojke respektive flicka för att bli accepterad. I längden förstärker detta invanda, traditionella könsmonster. Flickorna får mer språk, håller sig i närheten av de vuxna och får bekräftelse för sitt utseende, hjälpsamhet och ordningsamhet. Är det så att man inte ger pojkar samma förutsättningar för att använda sitt språk istället för att använda knytnävarna? Ändå uppmanar vi dem att inte slåss utan prata med varandra istället. SOU 2004: 115 presenterar ett material som visar att man trots uppfattningen av att man bemöter barnen på ett könsneutralt sätt,

snarare är könsblind. Detta innebär enligt Kjellberg (2004) att man inte ser sina egna tolkningar och värderingar av kvinnors och mäns roller. Detta är en viktig anledning till varför man ska analysera sitt eget agerande som pedagog, för att få syn på saker man inte tror existerar. Pedagoger förmedlar alltid något, antingen motverkar man eller så främjar man de traditionella könsmönsterna. Med andra ord förmedlar man attityder och värderingar även om man inte arbetar aktivt med jämställdhet.

2.4.3 Miljön – den tredje pedagogen

Även miljön är av pedagogisk betydelse och här synliggörs pedagogernas bild av barnet och dess kompetenser, men också pedagogens syn på kunskap och lärande. Säljö (2000) menar att det finns ett samband mellan hur pedagogen ser på lärande och hur man möblerar det rum där lärandet är tänkt att ske. Därför är det viktigt att i sitt arbetslag först diskutera vad man vill att rummen ska signalera i förhållande till barnsyn, synen på kunskap och lärande och de värden som man vill att förskolan ska stå för. Därefter kan man förändra miljön med utgångspunkt i de behov som den nuvarande barngruppen har. Johansson & Pramling-Samuelsson (2003) menar att miljön måste förändras parallellt med de förändringar som sker i barngruppen, om man ska kunna stödja och utveckla barns kompetenser. Är det utmanande för de flickor som oftast leker med dockor att ha dem i ett speciellt dockrum tillsammans med köksredskap och prinsessklänningar? De måste få en chans att koppla ihop sin lek med andra leksaker, kanske genom att få i uppdrag att bygga en docksäng.

2.5 Att omskapa genus

Märks det överhuvudtaget om förskolepersonal inte arbetar medvetet med jämställdhetspedagogik? Barn, pedagoger och föräldrar kan vara nöjda och trivas utan att förskolan är jämställd, menar Svaleryd (2003). Hon menar vidare att det finns en tendens hos förskolepersonal att prata om flickor och pojkar på ett könsstigmatiserande sätt. Som exempel beskriver hon en situation som varit extra stökig och där pedagogen säger ”pojkar är så stökiga”. Det hade inte varit rätt ur ett medvetet genusperspektiv att säga ”barnen var så stökiga”, eftersom det skulle ha inneburit en stigmatisering för alla barn. Det är i stället viktigt att se att stöket uppkom på grund av situationen eller beroende av vad några individer gjorde just då. Med genusglasögon på visar man då att det inte alls har med könet att göra när situationen blev stökig. Det handlar enligt

Svaleryd (2003) om att det är bättre att använda barnets namn, och att individualisera ett handlande i stället för att kategorisera efter kön. Om man ser barn som de individer de är kommer det också i förlängningen förhoppningsvis innebära att vi inte reproducerar tankar om att pojkar och flickor måste vara olika, beroende av kön. Olikheter kommer då i stället att ligga i den unika människan, som man håller på att utveckla sig till menar Svaleryd (2003).

2.5.1 Det tar tid att förändra

Har pedagoger i förskolan tillräckligt med kunskap för att arbeta enligt läroplanens mål om jämställdhet? Det är viktigt att jämställdhetsarbete har ett långsiktigt perspektiv. I vår kultur har det varit kvinnorna som tagit hand om barnen. Havung (2000) skriver om just detta i sin avhandling och menar att kvinnornas omsorg med barnen har utvecklat speciellt ”kvinnliga” kulturformer inom förskolan. Exempel på dessa kulturformer ger hon genom att beskriva förskolans miljö som lik den som finns i barnens hem. En annan kulturform som växt fram ur detta är hur kvinnorna förhåller sig till barnen. Kvinnors omsorg menar Havung ligger till grund för den förskolepedagogik som bedrivs idag.

I och med att förskolan fick en egen läroplan 1998 där värdegrunden för förskolans arbete är högt prioriterat, krävs det numer av pedagoger att de börjar fundera över vilka värderingar som de egentligen förmedlar till barnen. För att alla barn ska bli vinnare behövs ett resonemang runt detta och då behövs också en fundering över hur förskolans miljö är utformad. Det är genom pedagogens värderingar och den miljö som är uppbyggd på förskolan som könsmodellerna reproduceras i förskolan.

Walkerdin (1998) har i studier av förskolor visat att pedagogernas omedvetna förväntningar på barnet innebär att det är pojkarna som skall leva upp till läroplanens mål om ett utforskande, aktivt och ifrågasättande barn. Flickorna däremot ska följa den uttalade och dolda läroplanen (covert curriculum) där barnet ska vara passivt, lydigt och regelföljande. Med ett aktivt jämställdhetsarbete på förskolan kan detta förändras och då behöver man börja med just synliggörandet av skillnader i hur man bemöter pojkar och flickor. Forskning och teorier som behandlar detta kallas för genusforskning eller genusteorier. Ordet genus är enligt SOU 2004: 115 ett begrepp som har likheter med begreppet könsroll. Det handlar om den sociala och kulturella synen på det biologiska könet. Genus är något som skapas utifrån hur omgivningen ser ut, och genus är därför något som är socialt konstruerat.

2.5.2 Små steg kan bli till stora förändringar

Trots att regeringen tillsatt en delegation för jämställdhet i förskolan, finns det kommuner som inte påbörjat något pedagogiskt jämställdhetsarbete inom förskolan. Detta påverkar förskolorna på så vis att många pedagoger fortfarande tror att de behandlar alla barn lika och de har inte alls funderat över begrepp som genus i sin verksamhet. Det är viktigt att alla får kunskapen om hur man kan arbeta för att motverka traditionella könsmönster och könsroller. *Lpfö 98* betonar inte bara jämställdheten mellan könen som en central aspekt av värdegrunden, utan det skrivs också i läroplanen att de som verkar i förskolan *skall motverka traditionella könsmönster*. Detta är som vi ser det en stark uppmaning till ett förändringsarbete, och Wahlström (2003) beskriver sitt projektarbete mot jämställdhet på förskolan Tittmyran och Björntomten som svårt och stort till en början. Hon menar att det handlar om en helhet som består av delar. Ett jämställdhetsarbete måste ha ett klart mål och man måste titta på detalj efter detalj, så att de pekar åt samma håll, säger hon. Många små steg kan tillsammans innebära en stor förändring.

2.5.3 Vikten av pedagogisk dokumentation

Wahlström (2003) har i sitt projekt filmat kontinuerligt och genom det fått syn på hur pedagogerna omedvetet behandlat pojkar och flickor olika. Från projektets start använde man sig av papper och penna vid observationer, men fann snart resultaten som omöjliga att utläsa. Wahlström (2003) beskriver dessa observationer svåra, eftersom de varken fångade språkbruk, röstläge, ögonkontakt, nickningar eller skratt. I sökningen efter ett bra sätt att dokumentera på använde de också bandspelare, som placerades i hallen på förskolan. Men även då kändes resultatet ofullständigt, eftersom en bandspelare missar en stor del av det mänskliga samspelet. Wahlström menar också att kroppsspråk och annat som förmedlas rent fysiskt kan sätta djupare spår hos små barn än vad talet gör. Videokameran blev därför det observationsredskap, som man kände gav den mest rättvisa bilden av det man ville titta på.

I ett förändringsarbete kan videokameran bli ett avgörande hjälpmedel för att öka medvetenheten om vad det faktiskt är som händer. Svaleryd (2002) menar att genom pedagogisk dokumentation får man en möjlighet till att förändra. Observationer är inget

som görs för att döma eller bedöma någon, utan det gör man för att kunna synliggöra samspelet i en barngrupp ur ett genusperspektiv. Svaleryd menar vidare att det är först när det sker ett efterarbete av dokumentationsmaterialet som det blir till pedagogisk dokumentation och det är då man som pedagog kan få syn på hur man gör något. Vidare poängterar hon att ett förändringsarbete alltid måste börja hos en själv. Lenz Taguchi (1997) förklarar också pedagogisk dokumentation som något som går vidare från det som är dokumenterat till att man planerar och organiserar det fortsatta arbetet. Det är viktigt att ställa sig frågan vad som kan läras av situationen och hur man kan gå vidare? Hur ska man kunna förändra för att utvecklingen ska gå framåt och effekten bli en annan? Observationer ska ses som ett verktyg för utveckling och inte som en måttstock Svaleryd (2002).

2.5.4 Ett pedagogiskt mål

Inom den genusvetenskapliga forskningen finns ett osynligt kontrakt som män och kvinnor omedvetet eller medvetet kommer överens om. Enligt Svaleryd (2002) blir detta grunden för den genusordning som finns i vårt samhälle och det som män gör och tänker är det som är normen för det som anses vara det rätta i vår kultur menar hon. I ett förändringsarbete behöver man vara medveten om att denna genusordning fortfarande råder i vårt samhälle. *Lpfö 98* utgår från just genusperspektivet och genom att man då börjar arbeta medvetet med detta i förskolan kan man på sikt motverka de stereotypa könsrollerna menar Svaleryd vidare.

Enligt SOU 2004: 115 handlar det inte bara om vilken pedagogisk modell som en förskola väljer att arbeta utifrån i ett förändringsarbete. Ett genusperspektiv behöver integreras i pedagogiken och fler pedagoger behöver få kunskaper inom detta område. Som det ser ut i många kommuner nu så prioriteras andra saker, och genusperspektivet kommer i skymundan. På så vis blir båda könen förlorare i allt för många förskolor.

3. Metod

I följande kapitel beskrivs val av metod, urval och beskrivning av undersökningsgrupperna, genomförande, bearbetning av observationsmaterialet, etiska överväganden samt metodkritik.

3.1 Val av metod

Den metod som används i studien är kvalitativa observationer, skriftliga och videoupptagningar. Anledningen till att genomföra en kvalitativ undersökning var att få en djupare kunskap om pedagogers sätt att förhålla sig till genus. Ambitionen med kvalitativa undersökningar är att försöka förstå och analysera helheten av något (Patel & Davidsson, 2003). För att kunna genomföra en analys på videofilmen har vi skrivit ut, transkriberat, vad som händer och sägs på bandet. Med denna metod kan man studera beteenden i ett naturligt sammanhang samtidigt som de inträffar, samt se på situationen flera gånger och på så sätt upptäcka flera saker som annars kanske hade undgått observatören. Vi har i så stor utsträckning som möjligt försökt att undvika att störa den naturliga miljön under observationerna. Detta gjordes genom att filma barnen och pedagogerna vid ett flertal tillfällen för att de skulle få möjlighet att bekanta sig med kameran och på så vis få dem att agera naturligt framför den. Denscombe (2000) menar att det är viktigt att minimera den inverkan som forskaren kan ha på situationen som undersöks.

Observationer är inte beroende av individens vilja att lämna information, utan kan användas även om individen inte har tid att bli intervjuad eller att svara på enkäter (Patel & Davidsson, 2003). I förväg valdes det ut vilka typer av situationer som skulle observeras för att upptäcka vad som sker i mötet mellan barn och pedagoger. De situationer som valdes var sådana som vuxna och barn deltar i, till exempel samlingen eller matsituationen. När man använder sig av observationer som undersökningsmetod är det viktigt att tänka på att vara objektiv i sin analys. I vårt fall kom detta att handla om att inte bedöma analyserna utifrån våra egna erfarenheter och värderingar. Det är därför viktigt att ha i åtanke att forskaren påverkar resultatet genom följande omständigheter. *Förtrogenhet*; man ser det man är van att se och har en tendens att tolka otydligheter efter tidigare erfarenheter, *tidigare erfarenheter*; dessa lär oss att filtrera bort "obehagligheter" eller förstora upp önskvärda saker samt *nuvarande tillstånd*;

fysiska och emotionella tillstånd kan påverka vad forskaren uppfattar (Denscombe, 2000).

3.2 Urval och beskrivning av undersökningsgrupper

Den undersökningsgrupp som deltar är tre förskoleavdelningar, varav två är syskongrupper där barnen är 3-5 år. En av avdelningarna, *Solen*, upplevdes ha ett för barnens lek tillåtande klimat. Den andra, *Månen*, upplevdes som mindre tillåtande. Den tredje, *Stjärnan*, är en småbarns avdelning och barnen där är mellan 1-3 år. Även här upplevdes lekklimatet tillåtande. Arbetslagen består av både förskollärare och barnskötare, samtliga kvinnor. Alla tre förskoleavdelningarna ligger i samma kommun och i samma ort i södra Sverige och vi har sedan tidigare kännedom om förskolan. Vi vet inte om dessa tre förskoleavdelningar bedriver något aktivt jämställdhetsarbete, men med studiens hjälp vill vi se vilka attityder och värderingar som pedagogerna förmedlar till pojkarna och flickorna utifrån ett genusperspektiv. Ingen av avdelningarna deltar i kommunens jämställdhetsprojekt. I samtal med pedagogerna, anser några att ”*detta med genus är jätteintressant*” men tid för att delta i kommunens projekt saknades när det var aktuellt att anmäla sitt intresse. Det var många nya barn och att påbörja ett projekt passade inte riktigt in i verksamheten för tillfället.

Avdelningarna som deltar i studien benämns med fingerade namn. *Månen* är den avdelning som vi befunnits på vid flest tillfällen, därför är de flesta observationerna gjorda där. På de övriga avdelningarna gjordes observationerna vid ett fåtal tillfällen. Under observationerna benämns barnen med fiktiva namn. Pedagogerna benämns med P för att läsaren lättare ska kunna urskilja vem som säger vad. Observationerna skiftar mellan videofilmade sekvenser och skriftliga observationer. För att underlätta för läsaren har de videofilmade sekvenserna markerats med bokstäverna VO och de skriftliga observationerna med SO.

3.3 Genomförande

Vi valde att videofilma pojkar och flickor, när det också fanns en pedagog i deras närhet. Detta för att få med det som pedagogen förmedlar till barnen utifrån ett genusperspektiv. Förutom videoobservationer har också skriftliga observationer gjorts,

och de båda observationsmetoderna har tillsammans också visat på vad miljön förmedlar till barnen. Genom att använda sig av observationer menar Patel & Davidsson (2003) att man kan studera det som händer i samma stund som det sker. De filmade sekvenserna har skett under korta stunder och sammanlagt fanns det 90 minuters videofilm, för analys. De skriftliga observationerna var 15 till antalet och skedde med papper och penna. Förutom observationerna har också ett möte med en genuspedagog ägt rum. Detta för att få inblick i det frivilliga projekt som bedrivs i den kommun där studien är gjord och där urvalet av undersökningsgrupper har skett. En sammanställning av detta möte finns som bilaga.

3.4 Bearbetning och analys

Utgångspunkten för analyserna och bearbetningen av materialet är vad pedagogerna förmedlar till barnen ur ett genusperspektiv. Bearbetningen inleddes med att titta ett flertal gånger på videofilmerna. Därefter gjordes ett urval inför transkriberingen, där situationer som inte innehöll någon interaktion mellan pedagoger och barn valdes bort. Parallellt med detta gjordes en genomgång av de skriftliga observationerna, som var i form av dagboksanteckningar och därför inte så detaljrika som videoobservationerna. De utvalda situationerna transkriberades för att sedan delas in i olika kategorier. Dessa situationer analyserades sedan med stöd av vad tidigare forskning kommit fram till. Endast två av de avdelningar som observationerna gjorts på, har analyserats. Avdelningen som valdes bort var en småbarnsavdelning, *Stjärnan*. Anledningen till detta var att materialet blev så omfattande och det ledde till att vi fick begränsa oss. En av avdelningarna tillbringade vi mer tid på, därför är det mesta materialet insamlat därifrån.

3.5 Etiska överväganden

Vetenskapsrådet har utformat fyra huvudkrav vid forskningsstudier. Nedan förklaras vad dessa innebär.

- Informationskravet innebär att forskaren ska berätta sitt syfte med forskningen till dem som medverkar i studien.
- Samtyckeskravet innebär att deltagarna själva får bestämma om de vill medverka eller inte. När det gäller barn är det föräldrarna eller annan

vårdnadshavare som avgör om deltagandet. Samtyckeskravet är inte bindande, man har rätt att dra sig ur när man vill.

- Konfidentialitetskravet innebär att det inte ska synas i materialet vem som har deltagit i studien. Information om deltagarna ska förvaras på så vis så att ingen utomstående kan få kännedom om den.
- Nyttjandekravet innebär att informationen om deltagarna endast får användas för forskningssyfte (Vetenskapsrådet, 2002).

På följande vis har hänsyn tagits till dessa forskningsetiska principer. Innan studien påbörjades, informerades de tillänkta deltagarna om studiens syfte. Utifrån det fick de sedan välja om de ville delta eller inte. Från pedagogerna som deltar i studien gavs ett muntligt tillåtande. Alla vårdnadshavarna gav sitt tillåtande för barnens deltagande genom att de skrev under det dokument som delades ut på förskolan. Detta dokument innehöll förfrågan om video- och skriftlig observation av barnen. Förutom detta fick vårdnadshavarna information om att barnen skulle aidentifieras genom användandet av fiktiva namn och att undersökningsmaterialet ej kommer att användas på något annat sätt. Alla deltagande i studien hade möjligheten att när som helst dra sig ur, men ingen valde detta alternativ.

3.6 Metodkritik

Genom att använda observationer som undersökningsmetod, fanns det en risk att materialet till viss del tolkades utifrån forskarens egna erfarenheter och värderingar. Resultatet kan ha påverkats av att vi som har tolkat och analyserat materialet är kvinnor, med kvinnliga erfarenheter. För att undvika detta har litteraturdelen i studien använts som stöd i analyserna och det har varit viktigt att vara kritiska mot de analyser som gjorts. Skriftliga observationer var nödvändigt för att komplettera videoobservationerna, då videokameran inte registrerar vad som händer utanför kamerans upptagningsfält. Nackdelen med skriftliga observationer är att man inte hinner uppfatta allt som händer, till exempel minspel eller vilka barn som rör sig vid sidan om de observerade barnen. Ibland var man tvungen att hålla en distans till dem som filmades för att inte störa eller påverka situationen med kamerans närvaro. I dessa situationer kunde det vara svårt att höra allt som sades. Ytterligare något som påverkade studiens resultat var att det var svårt att hitta lämpliga situationer att filma. Ett krav som skulle uppfyllas för att

filmsekvensen skulle kunna användas i studien, var att situationen skulle innehålla interaktion mellan barn och pedagoger. Vid ett flertal tillfällen drog sig pedagogerna undan när filmkameran kom fram. Även barnen påverkades av kamerans närvaro och var nyfikna på att se hur den fungerade. De mest användbara sekvenserna filmades med kameran uppställd på stativ. Vid dessa tillfällen glömde både barn och pedagoger bort att de blev filmade. I vår resultatdel finns observationer från två av de avdelningar som vi gjort studien på.

4. Redovisning av resultat

Som utgångspunkt för den här studien, finns det omedvetna agerandet från pedagogernas sida. En omedvetenhet som grundar sig i ett djupt rotat könsmonster. Ordet genus kan man använda för att identifiera alla de föreställningar och förväntningar som finns kring hur en pojke eller flicka ska vara. Några av dessa föreställningar kan till exempel vara att en flicka gillar rosa och ska vara snäll och duktig eller att en pojke ska gilla blått och tycka om att busa. Vad vi då menar med att det tidigt skapas genus i förskolan är att barnen möter pedagoger som lever efter det genusmonster som de själva blivit formade från och att detta leder till att man i stället för att motverka de stereotypa könsrollerna som *Lpfö 98* starkt uppmanar till, förstärker dem. I resultatdelen finns ett antal episoder, som grundar sig på just detta omedvetna skapande av genus.

Resultatet är indelat i tre delar. I den första delen, 4.1 *Pedagogen förmedlar att pojkar har ett högre värde* presenteras de resultat där pojkarnas nej är värt mer än flickornas och där pojkarna tillåts ta en större plats i verksamheten. I den andra delen, 4.2 *Pedagogen förmedlar att flickor ska vara sociala och duktiga* presenteras det resultat som visar att flickor förväntas vara hjälpsamma, sociala, duktiga och klara sig på egen hand. I den tredje delen, 4.3 *Pedagogen förmedlar genom miljön vad som är tillåtet eller inte* presenteras vad miljön förmedlar.

4.1 Pedagogen förmedlar att pojkarna har ett högre värde

Är det som pojkar säger och gör mer värt än flickors ord och handlingar? Omedvetet kan pedagogerna låta pojkarna ta mer tid och tillåtas ta mer plats i verksamheten. Flickorna ska vara duktiga och vänta på sin tur, de förväntas göra som man säger till dem att göra.

4.1.1 En pojkes nej är mer värt

I följande sekvenser kan man se hur pojkar tillåts andra saker än vad flickorna tillåts att göra eller säga. Kvinnliga pedagoger i förskolan upplevs ofta ha en mindre toleransnivå gentemot sitt egna kön, och detta kan bidra till att pojkens nej i många fall värderas högre.

Följande episod utspelar sig på *Månen*. Samlingen är slut och barnen ska gå ut för att klä på sig ytterkläderna. Pedagoggen väljer vilken kompis man ska ha sällskap med ut ur rummet.

P: ”*Sebastian, du går med Emma.*”

Sebastian: ”*Nej jag vill gå med Erik.*”

Sebastian och Erik går ut ur rummet.

P: ”*Emeli, du går med Anna.*”

Anna: ”*Nej.*”

P: ”*Så säger man inte till sina kompisar! Gå nu tillsammans.*”

(Månen, SO)

Pedagogen kommenterar inte att Sebastian inte vill gå med den som pedagoggen säger att han ska gå med. När Anna protesterar är det däremot inte tillåtet att säga nej till en kamrat. Det som händer i sekvensen är att Annas nej inte respekteras av pedagoggen, medan Sebastians nej är tillåtet. Detta kan tolkas som att pedagoggen inte accepterar flickans nej och det kanske bottenar i att hon själv växt upp med förväntningar om att vara andra till lags.

4.1.2 Pojkar som tillåts ta över

Denna sekvens är filmad på en av syskonavdelningarna, *Solen*. Det är första gången som vi filmar där och barnen är väldigt nyfikna på kameran. Vi befinner oss i tamburen och tre pojkar och två flickor i femårsåldern närvarar tillsammans med en pedagog. När vi börjar filma sitter Karin och Elin på en av de två bänkar som finns framför kameran. Ola, Per och Märten finns bakom kameran.

Ola går framför kameran och gör en lustig grimas. De andra två pojkarna börjar skratta och Per byter plats med Ola för att själv göra en grimas framför kameran. Karin och Elin sitter kvar på bänken och är tysta, samtidigt som de tittar på vad pojkarna gör. Den av oss som filmar frågar Karin och Elin om de kan göra några hemska grimaser. Elin som sitter bakom Karin på bänken tittar fram.

P: ”*Du Elin syns också jättebra i kameran.*”

P: ”*Vill du Karin?*”

Karin skakar på huvudet.

P: ”*Vill du Elin?*”

Elin skakar också på huvudet.

Flickorna har båda avböjt på frågan från pedagogen om de vill göra några grimaser i kameran. Detta sker samtidigt som den tredje pojken; Mårten kommit i bild och gjort sin grimas. Den av oss som filmar frågar Karin, Elin, Ola, Per och Mårten om de gjort några grimaser när det var Halloween i helgen.

Karin: *"Ja, jag har gjort några klantiga grimaser i helgen. Ja jättekantiga."*

P: *"Jättekantiga, hur såg de ut då?"*

Vad flickan svarar hörs inte på filmen eftersom pojkarna nu är framför kameran och gör olika grimaser, samtidigt som de skrattar högt. Uppmärksamheten vänds åt dem och Karin tystnar helt. De tre pojkarna trängs nu på de båda bänkarna och Ola sätter sig framför både Karin och Elin, när han gör sina grimaser.

Elin: *"Jag får sitta så här."*

Hon sätter sig på knä, för att kunna synas. Per ställer sig nu framför allihop de andra.

P: *"Du får sätta dig ner Per."*

Per sätter sig bredvid de andra pojkarna och Karin väljer att lämna bänken eftersom det blir trångt.

Elin: *"Jag får sitta så här."*

Återigen sätter hon sig på knä för att synas bakom pojkarna. Kameran stängs nu av och barnen ska klä på sig för att gå ut.

(Solen, VO)

Tolkningen av denna filmsekvens är att det som sker är för oss ett djupt rotat könsmonster och vi såg inte själva heller vad som egentligen hände förrän vi tittat på filmen några gånger. Då upptäcktes det att pojkarna tog över och att flickorna begränsas. De vuxna som finns i tamburen handlar omedvetet och är inte medvetna om att flickorna begränsas i detta möte. Svaleryd (2002) menar att det är just i bemötandet och samspelet med andra människor som barnets upplevelser formas om vad det innebär att vara flicka eller pojke. Som vi ser det bidrar detta omedvetna handlande till att pojkarna vid denna situation får sin makt förstärkt och de tillåts också ta ett större utrymme än flickorna.

4.1.3 Pojkar som tillåts vinna

Barnen på *Månen* är i lekhallen och man leker Bro,bro breja tillsammans med 2 pedagoger. De två femåriga pojkarna Erik och Stefan är med.

Erik och Stefan brottas utanför leken. När det inte är så många kvar att fånga kommer de med igen. Erik bli snart fångad, men Stefan ser gång på gång till att inte bli det. Han puttar och tränger sig före de flickor som är kvar och till slut är han ensam kvar med Maja 5 år. Även denna gång ser han

till att inte bli fångad och blir därmed sist kvar i ringleken. Han blev den som segrade. Ingen av pedagogerna har reagerat på att han gång på gång har sett till att inte bli infångad.

(Månen, SO)

I denna sekvens är det en pojke som tar över och flickorna blir begränsade i leken eftersom han tränger sig förbi dem. Men ingen av flickorna reagerar över det som Stefan gör mot dem och det tyder på att de redan själva snappat upp vad som är flickors roll, respektive pojkars.

4.1.4 Pojkarna är de starka

Pedagogen ska berätta en saga för barnen med diverse rekvisita som hör till sagan. Sagan handlar om fåren Bu som är en pojke och Bä som är en flicka. I denna berättelse ska de gå till skogen och plocka bär. Pedagogen improviserar till viss del innehållet i berättelsen. Barnen har satt sig på golvet framför pedagogen.

P: *"Välkomna på sagosamling!"*

Barnen svarar med att säga *tack*.

Pedagogen börjar berättelsen.

--

P: *"När vi ska till skogen måste vi ju ha matsäck med oss, säger Bä."*

Matsäcken packas och de ger sig av mot skogen.

P: *"Du får bära den stora, tunga väskan Bu, säger Bä."*

(Månen, VO)

I denna situation förmedlar pedagogen omedvetet ett traditionellt könsmonster där pojkarna är de som är starkast. I och med detta förmedlas automatiskt att flickorna inte är starka. Bä orkar inte bära den tunga matsäcken, men Bu är stor och stark och klarar det utan problem.

4.2 Pedagogen förmedlar att flickor ska vara sociala och duktiga

Samhället och i detta fall pedagogerna på förskolan har vissa förväntningar på flickor respektive pojkar. Flickor förväntas vara hjälpsamma, duktiga, sociala och att bry sig om andra. I många fall blir flickorna på förskolan "hjälpfröknar".

4.2.1 En lydlig hjälpfröken

Lekhallen på förskolan besöks ofta av barnen. I dag är det några barn från *Månen* som är där för att leka och en av dem är snart treåriga Erik. En pedagog har plockat fram frigolit, spikar och skruvar och Erik leker en lång stund med detta material. Han trycker ner spikarna och skruvarna för att sedan ta bort dem igen. Frigoliten skräpar ner mycket och plötsligt lämnar Erik lekhallen och försvinner in på avdelningen. Kvar ligger allt skräp. Pedagogerna hämtar två femåriga flickor i deras lek och hon ber dem att plocka upp och sopa.

Maja protesterar mot att städa upp efter någon annan, men Angelica börjar direkt plocka skruvar och spikar och sopa frigolit.

Maja: *"Men det är ju inte jag som gjort detta."*

P: *"Men du är ju så duktig på att plocka undan saker."*

Maja börjar nu också att städa och de båda plockar och sopar. Efter en stund när de är färdiga vänder sig Maja mot Angelica och säger följande:

– *"Där ser du. Jag var duktig på detta, precis som fröken sa."*

(Månen, SO)

I den observerade sekvensen kan man se ojämställdhet tydligt. Pojken blir inte ens ombedd att plocka undan efter sig och flickorna får i stället avbryta sin lek för att städa undan efter någon annan. Flickorna får stå tillbaka och förväntas följa det som pedagogerna ber om. Följden av detta blir att flickorna lär sig att deras roll är att vara snälla och duktiga och de blir på så vis lydiga hjälpfröknar.

4.2.2 Flickor ska vara omtänksamma

Pedagogen ska berätta en saga för barnen på månen. Hon använder sig av diverse rekvisita som hör till sagan. Sagan handlar om fåren Bu som är en pojke och Bä som är en flicka. I denna berättelse ska de gå till skogen och plocka bär. Pedagogerna improviserar till viss del innehållet i berättelsen. Barnen har satt sig på golvet framför pedagogerna.

P: *"Välkomna på sagosamling!"*

Barnen svarar med att säga *tack*.

Pedagogen börjar berättelsen.

--

P: *"När vi ska till skogen måste vi ju ha matsäck med oss, säger Bä."*

Matsäcken packas och de ger sig av mot skogen.

(Månen, VO)

I situationen om Bu och Bä, förmedlas det att flickfåret Bä är den som ska bry sig om och ta hand om sin kompis. Bä är den som tar initiativet till att de ska ha matsäck med sig, hon är den omtänksamma av dem. Man kan tolka det som att flickor ska ta hand om andra och pojkar är de som blir omhändertagna, ett traditionellt könsmönster förs vidare.

4.2.3 Stora tjejer kan klä på sig själva

Gymnastikpasset är slut för *Månens* barn och 10 flickor och 4 pojkar befinner sig i tamburen för att byta om. Tilda som är 3 år sitter i soffan och kämpar med att ta av sig gympakläderna och få på sina vanliga kläder. Extra svårt har hon med knappen på byxorna.

Tilda: *"Fröken, kan du hjälpa mig med mina byxor? De är så krångliga."*

P: *"Men du som är en sån stor och duktig tjej kan klä på dig själv."*

Tilda fortsätter att kämpa med sina byxor och den krångliga knappen, samtidigt som pedagogen vänder sig mot Stefan 5 år, och frågar om han behöver hjälp med sina kläder.

(Månen, SO)

Här visar sig de förväntningar som pedagogen har på pojken respektive flickan. Pedagogen förmedlar till flickan att hon kommer i andra hand. Pojken tillmötesgår hon utan att han ens frågat om hjälp, och detta signalerar till att han får mer makt. Det kan också vara så att pojken får omedelbar hjälp, för att pedagogen tror att han inte kan vänta utan att ställa till problem. Pedagogen kan ha den uppfattningen om att alla pojkar busar om de inte blir bemötta direkt. Att tänka på pojkar på ett könsstigmatiserande sätt kan bidra till att man som pedagog blir könsblind. Det innebär att pedagogen inte väljer att se situationen som stökig, utan det är pojkarna som deltar i den som är stökiga. Flickor förväntas vara duktiga och klara sig på egen hand, vilket gör att pedagogen låter bli att hjälpa flickan, trots att hon är två år yngre än pojken.

4.2.4 Flickor har mer behov av relationer med andra

Situationen utspelar sig i tamburen där Svante och Emma blir lämnade till förskolan av sina respektive föräldrar. Där befinner sig även två pedagoger som pratar lite med föräldrarna.

P1: *"Hej Svante!"*

Svante svarar inte.

Svantes mamma berättar att Svante har varit hos tandläkaren och lagat en tand tidigare på morgonen, så han vill gärna stanna kvar på förskolan istället för att gå till skogen med femårsgruppen.

P2: *"Det är helt okej att stanna här"*

Svante klär av sig med hjälp av sin mamma. Samtidigt klär Emma av sig sina kläder.

P1: *"Hej Emma! Det var en fin overall du har. Har storasyster haft den?"*

P1: *"Vad har du hittat på när du har varit hemma? Har du ritat något?"*

Emma nickar till svar. Hon vänder sig sedan till väggen med foton och tittar på dem.

P1: *"Har du berättat för mamma om häxan Burr-Burr som vi träffade i skogen? Där är hon ju. Hon hade tappat bort sin katt ju."*

(Månen, SO)

Svante blir bemött endast med ett hej, medan Emma får flera frågor och ett mildare tonfall från pedagogens sida. Pedagogerna vill tydligt skapa en dialog med Emma. Situationen kan tolkas som att man som flicka uppmuntras att samtala och ha en relation till andra människor, medan man som pojke inte förväntas ha samma vilja till relationer med andra.

4.2.5 Flickor ska inte knipas och förväntas följa reglerna

På *Månen* har barnen; 10 flickor och 4 pojkar samlats i lekhallen för att ha gymnastik. Barnen har bytt om till sina gymnastikkläder ute i tamburen och står nu i en ring tillsammans med två pedagoger.

Tilda 3 år och Erik snart 3 år håller varandra i händerna i den ringlek som en av pedagogerna introducerat i barngruppen. Tilda kniper Erik på översidan av handen tre gånger, och han reagerar med att slå henne på armen. Vid två av tillfällena reagerar en av pedagogerna och säger till Erik att sluta slåss. Erik försöker protestera genom att säga att Tilda nöp honom, men pedagogerna lyssnar inte på det, utan säger till Erik att han vet att man inte får slåss. Gymnastiken fortsätter med en annan lek där "fågeln" i mitten ska hitta någonstans i ringen att krypa ut hos, när musiken stannar. Tilda, Lisa, Erik och Johan som är yngst börjar tappa koncentrationen. Tilda och Lisa visar att de inte vill vara med mer genom att sätta sig i lekhallens soffa. Detta samtidigt som de verbalt talar om att de inte längre vill delta. Gång på gång hämtas de tillbaka till ringleken av en av pedagogerna. Erik och Johan har inte verbalt uttryckt att de tröttnat på leken, men visar det genom att inte göra som pedagogerna vill. De får genast lämna lekhallen.

(Månen, SO)

Pedagogerna förväntar sig inte att Tilda som flicka ska slåss eller i detta fall knipas och ser därför inte heller att hon gör det. När ringleken är i gång får pojkarna ganska snart lämna lekhallen, för att de är så otåliga enligt pedagogen. Vi tolkade det snarare som om de yngre barnen hade svårt att förstå innehållet av vad som hände på gymnastiken, och på grund av det tappade de sin koncentration. Pojkarna får lämna lekhallen för att de inte ska störa, men flickorna förväntas fortsätta med leken. De ska vara tysta, lugna och följa de regler som finns.

4.3 Pedagogerna förmedlar genom miljön vad som tillåtet eller ej

Miljön som förskolan erbjuder kan också förmedla hur man ska vara och agera som flicka respektive pojke. Klimatet kan påverka vilka lekar som är tillåtna och detta kan motverka eller förstärka de traditionella könsmodellerna.

4.3.1 Pojkpärmarna och flickpärmarna

På syskonavdelningen *Månen* finns det pärmarna med målarbilder att färglägga. En pärm har röd rygg, den andra har blå rygg. I den röda finns bilder på prinsessor och gulliga djur medan den blå innehåller bilder på actionfigurer och fordon av olika slag. Emma frågar om hon får ta en målarbild varpå pedagogen tar ned den blå pärmarna.

Emma: *"Inte pojkpärmarna, jag vill ha ur flickpärmarna."*

(Månen, SO)

Emma har i detta fall skapat sig en bild av att det finns flick- respektive pojkbilder att färglägga. Miljön förmedlar att i den röda pärmarna, en färg som flickor brukar tycka om, finns det målarbilder för just flickor. Enligt pedagogerna på avdelningen är det inte tänkt som pojk- eller flickpärmarna eftersom barnen oavsett kön, får lov att ta målarbilder ur båda pärmarna. Genom miljön på förskolan förmedlas omedvetet vilka bilder man som flicka och pojke ska tycka om att färglägga. På så vis förmedlas en stereotyp bild av flickor respektive pojkar.

4.3.2 "Pojkarna springer bara omkring och låter, de leker ingenting!"

Denna sekvens utspelar sig på *Månen*, där Johannes och Erik leker att de är bilar. De rör sig runt i lokalen och brummar högljutt. Pedagogerna uppmanar dem att sluta springa omkring och ber dem att leka något istället.

P: *"Sluta springa runt nu! Ni kan väl spela ett spel eller nåt?"*

Johannes och Erik tittar på varandra och sätter sig vid ett av borden med ett spel istället.
(Månen, SO)

Situationen kan uppfattas som att pedagogerna inte ser vad barnen leker, utan störs av att det låter mycket om dem. När pojkarna blir stoppade i sin lek, blir det automatiskt en uppmaning till dem att deras lek inte är respekterad. Tolkningen av detta är att lekar som ibland är ganska högljudda och rörliga, inte är lika accepterade som till exempel att sitta vid bordet och pussla eller spela ett spel. Ofta leker pojkar denna typ av högljudda lekar. Pedagogerna, som i detta fall är kvinnor, väljer att dessa inte är tillåtna.

4.3.3 Mindre önskvärda lekar

Anders och Johannes leker i lekhallen med några plastdjur. I andra änden av rummet finns Tilda och Ellen där de leker med dockor. De kör runt med dockvagnarna både i lekhallen och inne på avdelningen. På förskolan finns en regel som säger att endast dockleksaker är tillåtna att ta med in i lekhallen.

P: "Pojkar, ni får inte ha djuren i lekhallen. Ta in dem här igen."

Pojkarna försvinner in på avdelningen igen med plastdjuren och flickorna leker vidare med sina dockor.

(Månen, SO)

Här väljer pedagogerna vad som ska vara tillåtet efter sina värderingar och det påverkar barnens lek. Flickornas mer lugna docklek är mer önskvärd och pojkarnas bullriga lek tillåts inte. Tolkningen av detta kan bli att pojkarna blir begränsade i sin lek för att pedagogerna omedvetet uppmuntrar vissa lekar mer än andra.

4.4 Slutsatser

Slutsatserna utifrån resultatet visar att pedagoger bidrar till att skapa genus i förskolan. Resultatet visar på att pojkarna får dominera genom att de tillåts ta ett större utrymme än flickorna i verksamheten. Man kan också se att miljön på avdelningen *Månen* förmedlar vilka förväntningar som finns på flickor respektive pojkar. Ett otillåtnande förhållningssätt hos pedagogerna begränsar pojkarnas lek och detta bidrar då ytterligare till att de traditionella könsmonsterna förstärks. I resultatet kan man också se hur pedagogers handlande skapar förväntningar på flickorna och hur de tvingas avbryta sin lek för att agera "hjälpfröknar". Vidare tyder resultatet också på att flickor ska klara sig på egen hand och att de har mer behov av relationer med andra, än vad pojkarna har.

5. Diskussion

I studien har vi presenterat ett material som visar hur pedagogerna omedvetet förmedlar ett skapande av genus. Enligt *Lpfö 98* ingår det i uppdraget att motverka de traditionella könsmonster och könsroller som finns i vårt samhälle, men genom pedagogers omedvetenhet om genus så förstärks de i stället. Diskussionen kommer nu att föras utifrån studiens syfte, frågeställningar och runt det som presenterats i resultatdelen.

5.1 Diskussionens utgångspunkt

Syftet med studien har varit att undersöka vad pedagoger i förskolan förmedlar till barnen utifrån ett genusperspektiv, och då både genom sitt bemötande och genom den miljö som finns runt barnen. Odelfors (1996) beskriver det sociala könet, genus, som hon menar skapas i en interaktion mellan individen och dess omvärld. Detta perspektiv, att genus är något som skapas utifrån omgivningens eventuella förväntningar på hur en flicka eller pojke ska vara utifrån sitt biologiska kön, samt att pedagogernas handlande är omedvetet, utgår studien också ifrån.

Under studiens gång fick vi vetskap om att en Jämställdhetsdelegation för förskolan tillsattes 2003-08-14. I delegationens delbetänkande SOU 2004: 115, konstateras det att den svenska förskolan inte har uppnått de mål som finns i förskolans läroplan och skollagen om ett aktivt jämställdhetsarbete. Vi tycker det är viktigt att känna till detta, för att försöka förstå det resultat som studien visar. Delegationen är tillsatt på grund av att kunskap om genus saknas på många förskolor, och den forskning som finns inom området genus visar att förskolan i stället för att motverka traditionella könsmonster, tvärtom stärker dem.

Vi lever nu i ett samhälle som är i ständig förändring och detta påverkar, som vi ser det även förskolan. I vårt moderna samhälle är genusfrågan alltid lika aktuell, och frågan är då om vi har uppnått ett så jämställt samhälle som många tycks tro? Tallberg– Broman (2002) försöker förklara det historiska perspektivet som än i dag påverkar jämställdhetsperspektivet i samhället och därmed också förskolan och skolan. Vi tror också att den historiska bilden av hur flickor och pojkar uppfostrats och hur deras tidigare skolgång sett ut, fortfarande starkt påverkar dagens förskola och skola. Visst har vi kommit en bit på vägen mot ett jämställt samhälle, men att vi skulle ha uppnått total

jämställdhet är inte sanningen. De attityder och värderingar som förmedlas till barnen i förskolan och skolan är fortfarande till viss del ett historiskt arv och detta förklarar också varför så många pedagoger fortfarande helt omedvetet skapar genus.

5.2 Pojkar är värda mer

Under studiens gång har vi sett att pojkar får mer uppmärksamhet från pedagogerna och att detta ger dem ett större utrymme i verksamheten. Detta är något som vi funderat över, och vi har kommit fram till att vi tror det beror på att den ”värld” som vi presenterar för våra barn i förskolan, egentligen är skapad för länge sedan, och att den då skapades av män och för män. Detta tror vi att man behöver ha i minnet när man tittar på hur samhället ser ut, och därmed också förskolan. Samhällets struktur är som vi ser det baserad just på den manliga normen. Detta ger mannen ett högre värde än kvinnan. Då blir också pojkarna i förskolan mer värda än flickorna. Tankarna som vi har runt denna genusstruktur har också Odelfors (1998) visat med sin forskning. Hon menar att de vuxna i förskolan bär med sig ett djupt arv, som grundar sig på den könstillhörighet som de själva är uppväxta med. Det är därför som en pedagog möter flickor och pojkar på olika sätt, utan att själv vara medveten om det. Det omedvetna handlandet tillskriver på så vis pojkarna ett högre värde.

Svaleryd (2002) menar också att man som vuxen signalerar till pojkarna att de har makten när man låter dem ta ett större utrymme än flickorna i verksamheten. Vidare menar hon att flickorna samtidigt får stå tillbaka och att detta ger dem signalen att de kommer i andra hand och inte är lika viktiga. Just dessa signaler ges till barnen i vår resultatdel som handlar om att pojkarna tillåts ta över. Här får pojkarna makten i tamburen när lustiga grimaser ska göras framför videokameran och samtidigt begränsas då flickorna. Trots att vi själva har läst mycket om genus nu och försöker vara genusmedvetna i mötet med barnen, behövde vi se denna filmsekvens ett antal gånger innan vi fick syn på vad det var som egentligen hände. Genom att då använda sig av videofilmning får man chansen att se tillbaka på materialet flera gånger. Som vi ser det behövs ett stort efterarbete med det dokumenterade material som samlas in när man videofilmnar. Svaleryd (2002) menar att det är pedagogisk dokumentation först när man som pedagog kan få syn på hur man gör något. I den ovan nämnda sekvensen där pojkarna tillåts att ta över på flickornas bekostnad, tycker vi att den så viktiga

pedagogiska dokumentationen blir extra tydlig. Vi hade förmodligen aldrig fått syn på att vi också var med om att skapa genus, om vi inte hade valt att videofilma. Vi håller med Lenz Taguchi (1997), om att det är först när den pedagogiska dokumentationen är gjord, som ett positivt förändringsarbete kan ske.

5.3 Flickor är sociala och duktiga

”Tidigt uppfångas signalerna som formar de socialt konstruerade villkoren utifrån vårt biologiska kön” (Svaleryd, 2002, s.22). I pojkar och flickors lek och olika intressen på förskolan går det ofta att se hur de redan snappat upp de skillnader som gäller för de båda könen. Vårt resultat visar också att både pojkar och flickor redan i förskolan förstått skillnaden, om hur respektive kön ska vara. I resultatdelen som handlar om sociala och duktiga flickor visar pedagogerna att flickorna förväntas vara hjälpsamma, duktiga och bry sig om andra.

En sekvens som påverkat oss mycket är den där de två flickorna får avbryta sin lek för att pedagogen tycker att de ska plocka undan efter en pojke. Här syns verkligen hur ett rollövertagande är på väg från en generation till en annan. Detta resultat har faktiskt chockat oss något, eftersom ojämställdheten här är så tydlig och detta är också ett väldigt typiskt exempel på hur barn möts av stereotypa könsrollsbilder. Dessa två flickor som får städa upp efter pojken har redan snappat upp att deras roller är att vara ”hjälpfröknar”. Förhoppningsvis kommer dessa flickor att få chansen att möta andra vuxna, som inte har samma förväntningar på dem. Det är viktigt som vi ser det, för att de ska kunna välja sin framtid efter individen de är, i stället för efter det kön som de har. Men är de ”mammans hjälprea” i hemmet och ”hjälpfröken” på förskolan är risken att de själva också i framtiden kommer att vara med om att skapa genus. Därför har vi en väldigt viktig roll i förskolan och ett aktivt jämställdhetsarbete där, hjälper förmodligen flickor och pojkar att få chansen att uppleva sig själva som individer.

Vi har också båda två erfarenheten av att ha varit ”hjälpfröknar” under vår tidigare skolgång. Vi tror att vi har haft detta gemensamt med många andra flickor, som liksom vi sökt vår identitet genom att vara duktiga och hjälpsamma. För precis som flickan som tyckte att hon var duktig enligt fröken efter det att hon plockat undan, har vi också sökt positiv bekräftelse för att vara någon annan till lags.

5.4 Kvinnokulturen i förskolan påverkar miljön

Förskolan är i de allra flesta fall en kvinnodominerad arbetsplats. Så var det också på den förskola där studien är gjord. Detta kan ha påverkat det resultat som vi fått och med det menar vi att kvinnliga pedagoger tillåter saker på förskolan efter de värderingar som de själva har. Tullgren (2004) beskriver också förskolan och dess kvinnokultur på detta vis och menar att detta bland annat kan påverka det som barnen leker. Flickornas lek blir den mest önskvärda och detta på grund av att den är mer ordningsam än pojkarnas. Pojkarna som ofta leker mer rörligt och högljutt skapar hos de kvinnliga pedagogerna ett kaos, och därför blir också deras lek mindre önskvärd. Vi menar att det kanske bottnar i att kvinnliga pedagoger inte har stor egen erfarenhet av dessa pojklekar och att de då inte förstår att kaoset är lek. I resultatet där pojkarna leker att de är bilar och springer runt och brummar, ser inte pedagogen innehållet i leken eftersom hon väljer att bryta den. Även resultatet där pojkarna hindras från att ta med sig plastdjuren in i lekhallen, visar tydligt på hur pedagogen genom sitt otillåtande förhållningssätt begränsar pojkarna i deras lek. Nielsen (2001) menar också att kvinnodominansen på en förskola även påverkar hur rummen är utformade och vilket material som förekommer. Detta sänder då ut signaler om vilka rum och leksaker som är till för flickor respektive pojkar. Det ser vi tydligt i resultatet där en flicka vill ha en målarbild ur den röda pärmens eftersom den innehåller "flickbilder" med prinsessor och gulliga djur. Pedagogerna menar att även flickorna får lov att ta actionfigurer och olika fordonsbilder i den blå pärmens, när de vill måla. Vi menar dock att genom att skilja bilderna åt på detta sätt, skapas genus. Flickan har med våra ögon sett redan snappat upp vad som är accepterat för respektive kön, när hon benämner pärmarna som "pojk"- respektive "flickpärm".

5.5 Att skapa vinnare i stället för förlorare

I förskolan skapar vi genus redan med de minsta barnen. Vår resultatdel visar tydligt på att pedagogens förväntningar på respektive kön speglas i hur barnen blir bemötta. Pojkar förväntas vara busiga och otåliga och flickor tysta och snälla. Detta gör att barnen redan tidigt begränsas i sina möjligheter av att kunna välja sin framtid utifrån sina egna intressen, erfarenheter och kunskaper. I stället tvingas de välja efter den könsstruktur som råder i vårt samhälle.

Det som barnen tar del av i förskolan är viktigt för deras utveckling och då behövs en medvetenhet hos pedagogen om vilka värderingar och attityder det är som förmedlas vidare. Detta för att få en förändrad syn på könsroller och könsmönster. Barn idag matas i många fall med stereotypa bilder av hur en pojke och en flicka ska vara och det blir ofta pojkarna som får dominera i förskolans verksamheter. Pojkarna tillåts att ta ett större utrymme än flickorna, och Svaleryd (2004) menar att man som vuxen signalerar till pojkarna att de har makten, när man låter dem ta en större plats. Det ger samtidigt en signal till flickorna att de kommer i andra hand.

Vi är medvetna om att det är ett djupt rotat könsmönster som visar sig i vår resultatdel, men vårt uppdrag enligt förskolans läroplan är att ge pojkar och flickor lika förutsättningar för framtiden. Men hur ska kompetensutvecklingen kunna ske i förskolans värld inom genusområdet, när deltagandet i en kommuns genusprojekt är frivilligt? Vi tog kontakt med genuspedagogen i den kommun där studien gjordes, och trodde då att hennes arbete skulle höja kompetensen på alla kommunernas förskolor, men så var inte fallet. Demokrati och lika värde är något som ska genomsyra det svenska utbildningssystemet för att våra barn ska kunna växa upp till fria individer, men trots detta är projektet som vi beskrivit i vår studie frivilligt. Även på lärarutbildningen saknas mycket av den så viktiga utbildningen om ett medvetet genustänkande. Det är endast en liten del av lärarnas utbildning som innehåller genuskunskap och vi har haft turen att välja specialiseringar som gett oss mer av detta. Som pedagog behövs denna kunskap och vi tycker att man ska utgå från att det går att omskapa genus. Med det menar vi att barn inte ska hindras att pröva saker utifrån sin könstillhörighet. Vill en flicka leka en eldsprutande drake och en pojke en familjelek, ska det vara tillåtet i verksamheten. Men hur skapar man då lika villkor från början? Vi tror att det handlar mycket om att ändra sig i rollen som pedagog. Det viktigaste blir då inte att prata om jämställdhet, utan att synliggöra ojämställdheten. Ska alla ha samma rättigheter, skyldigheter och möjligheter måste man börja analysera sin verksamhet och sin bakgrund. Men då behövs förutom kunskapen om hur genus skapas, även ett stort engagemang av både den enskilda pedagogen, men också av hela arbetslaget. Utan kunskapen och engagemanget tycker vi att båda könen förlorar på att bli ”instängda” i sitt egna kön. Samhället som vi lever i idag och som alla är en del av begränsar pojkar och flickors möjligheter att växa upp till fria individer och detta på grund av det djupt

rotade könsmonster som fortfarande lever kvar. Alltså är det vi vuxna som begränsar dagens barn och om både flickor och pojkar i framtiden ska bli vinnare i stället för förlorare, måste förändringen först ske oss hos vuxna och i det förhållningssätt som vi har gentemot barnen. Utifrån det resultat som studien har kommit fram till, skulle det vara intressant att vidare studera barnens egen syn på vad som kännetecknar en pojke respektive en flicka. Även vad pedagogerna förmedlar till de allra yngsta barnen, 1-3 år, skulle kunna vara en frågeställning att studera vidare kring. När startar barns känsla av könstillhörighet och när kodar de av vilka förväntningar som finns på dem?

6. Sammanfattning

Denna studie handlar om vilka attityder och värderingar pedagoger i förskolan förmedlar till pojkar och flickor. Enligt *Lpfö 98*, ska pedagogerna motverka traditionella könsmonster, men är det så? Regeringen tillsatte en Jämställdhetsdelegation för förskolan för att pedagogerna skulle få kompetensutveckling i jämställdhets- och genusfrågor.

Tidigare forskning visar att man som pedagog förmedlar sina värderingar genom samspelet med barnen. Odelfors (1996) visar med sin forskning att vuxna i förskolan bemöter flickor och pojkar utifrån sin könstillhörighet, och att den största skillnaden i villkoren för pojkar och flickor sker i de vuxenstyrda situationerna. Pedagogerna sänder signaler till barnen om hur de ska vara som flicka respektive pojke. Genom att pedagogerna bemöter pojkarna på ett annorlunda sätt än de bemöter flickorna, får barnen olika föreställningar att leva upp till. Barn idag matas i många fall av stereotypa bilder av hur en pojke och en flicka ska vara och då blir det ofta pojkarna som får dominera i förskolans verksamheter. Pojkar förväntas vara busiga och otåliga medan flickor förväntas vara tysta och snälla. Förväntningar kan även förmedlas genom miljön som finns runt omkring barnen. Pedagogerna väljer vilka lekar och vilket material som ska vara tillåtna på förskolan. Dessutom är vissa leksaker och lekar sedan tidigare knutna till pojkar respektive flickor.

Metoden som har använts är kvalitativ, för att få djupare kunskap inom området. Observationer med hjälp av videokamera och kompletterande anteckningar har analyserats med stöd av tidigare forskning. Material från två syskonavdelningar på en förskola i södra Sverige, finns med i resultatet.

Resultatet visar hur pojkar och flickor omedvetet bemöts på skilda sätt, med olika förväntningar på sig. Detta sker bland annat genom att pojkar får ta mer utrymme i verksamheten. De förväntas även vara otåliga, högljudda och stökiga. Vi upptäckte att pojkarna vid flera tillfällen tilläts ta över situationen, de fick all uppmärksamhet. Flickorna däremot, förväntades följa regler, vara duktiga, sociala, omtänksamma och hjälpsamma. I många fall blir flickorna på förskolan "hjälpfröknar" åt pedagogerna. Även miljön på förskolan förmedlar omedvetet pedagogernas värderingar. Exempel på

detta kan vara att högljudda och rörliga lekar hindras, medan tysta och lugna lekar är tillåtna. Även vilka målarbilder man som flicka eller pojke förväntas färglägga, förmedlar en stereotyp bild av flickor respektive pojkar. Vårt resultat visar också att både pojkar och flickor redan i förskolan har snappat upp hur respektive kön ska vara.

I diskussionen knyter vi samman tidigare forskning med studiens resultat samt våra egna funderingar. Redan i förskolan skapas genus med de minsta barnen genom värderingar som omedvetet förs vidare. Förskolans uppdrag är att bryta de traditionella könsmodellerna, men så är inte fallet. Det handlar inte om att ta bort något från barnen, utan om att lägga till. Om en pojke vill leka med bilar ska han självklart få göra det, men det ska vara lika tillåtet att klä ut sig med den rosa prinsessklänningen! Vi tror inte att man ska bemöta alla flickor på ett sätt och alla pojkar på ett sätt, utan att de är enskilda individer med skilda förutsättningar och behov. Om man som pedagog ger barnen förutsättningar att välja utifrån sina intressen istället för utifrån de förväntningar som kan finnas på pojkar respektive flickor, blir alla vinnare istället för förlorare.

Referenser

Denscombe, M. (2000) *Forskningshandboken – för småskaliga forskningsprojekt inom samhällsvetenskaperna*. Lund: Studentlitteratur.

Gannerud, E. (2001) *Lärares liv och arbete i ett genusperspektiv*. Stockholm: Liber.

Gens, I (2002) *Från vaggan till identitet: hur flickor blir kvinnor och pojkar blir män*. Jönköping: Seminarium.

Havung, M. (2000) *Anpassning till rådande ordning*. Malmö: Malmö Högskola.

Johansson, E. & Pramling-Samuelsson, I. (2003) *Förskolan – barns första skola*. Lund: Studentlitteratur.

Kjellberg, K. (2004) *Genusmaskineriet*. Stockholm: Utbildningsradion.

Lenz Taguchi, H. (1997) *Varför pedagogisk dokumentation; om barnsyn, kunskapssyn och ett förändrat förhållningssätt till förskolans arbete*. Stockholm: HLS.

Läraryrket (2001) *Lärares handbok. Skollagen (s.51-124)*. Stockholm: Läraryrket.

Marton, F. & Booth, S. (2000) *Om lärande*. Lund: Studentlitteratur.

Månsson, A. (2000) *Möten som formar. Interaktionsmönster på förskolan mellan pedagoger och de yngsta barnen i ett genusperspektiv*. Malmö: Malmö Högskola.

Nielsen, R. D. (2000) *Livet i barnehagen: en etnografisk studie av sosialiseringssprosessen*. Trondheim: Norges teknisk – naturvitenskaplige universitet.

- Odelfors, B. (1996) *Att göra sig hörd och sedd. Om villkoren för flickors och pojkars kommunikation på daghem*. Stockholm: Stockholms universitet.
- Patel, R. & Davidson, B. (2003) *Forskningsmetodikens grunder*.
Lund: Studentlitteratur.
- Rithander, S. (1991) *Flickor och pojkar i förskolan – hjälpfröknar och rebeller*.
Stockholm: Liber.
- Socialstyrelsen 1987: 3 *Pedagogiskt program för förskolan. Allmänna råd från Socialstyrelsen*. Stockholm: Fritze.
- SOU 1972: 26 *Förskolan del 1. Betänkande avgivet 1968 års barnstugeutredning*.
Stockholm: Liber.
- SOU 1972: 27 *Förskolan del 2. Betänkande avgivet av 1968 års barnstugeutredning*.
Stockholm: Liber.
- SOU 2004: 115. *Den könade förskolan - om betydelsen av jämställdhet och genus i förskolans pedagogiska arbete. Delbetänkande av Delegationen för jämställdhet i förskolan*. Stockholm: Fritzes.
- Steenberg, A. (1997) *Flickor och pojkar i samma skola*. Stockholm: Ekelunds.
- Sträng, M. H. (2005) *Samspel för lärande*. Lund: Studentlitteratur.
- Svaleryd, K. (2002) *Genuspedagogik*. Stockholm: Liber.
- Säljö, R. (2000) *Lärande i praktiken*. Stockholm: Prisma.
- Tallberg- Broman, I. (2002) *Pedagogiskt arbete och kön*. Lund: Studentlitteratur.

Tullgren, C. (2004) *Den välreglerade friheten - att konstruera det lekande barnet*.
Malmö: Malmö Högskola.

Utbildningsdepartementet, (1998) *Läroplan för förskolan- Lpfö 98*.
Stockholm: Fritzes.

Vallberg-Roth, A-C. (2002) *De yngre barnens läroplanshistoria*.
Lund: Studentlitteratur.

Vetenskapsrådet (2002) *Forskningsetiska principer*. Stockholm: Vetenskapsrådet.

Wahlström, K. (2003) *Flickor, pojkar och pedagoger*. Stockholm: utbildningsradion.

Walkerdine, V. (1998) *Counting girls out; girls and mathematics*.
London: Falmer.

Bilaga 1

I den kommun där studien har gjorts, finns en anställd genuspedagog som vi har varit i kontakt med. Detta gjordes för att få reda på vad arbetet som genuspedagog innebär och hur det pågående projektet om jämställdhet i kommunens förskolor ser ut. Vi träffade genuspedagogen 050912 och har sammanfattat det som hon berättade för oss vid det tillfället.

Genuspedagogen fick själv kontakta kommunen för att berätta om sin utbildning och vilka tjänster som hon hade att erbjuda. Det är frivilligt för kommunerna om de vill göra en satsning på att kompetensutveckla personal inom barnomsorgen inom området genus, men de valde att anställa henne på halvtid. Hon är förskollärare till yrket och har sedan april 2005 arbetat halvtid som genuspedagog i kommunen där vi gjort vår studie. Som genuspedagog utbildar hon sina kollegor i genuskunskap, som handlar om att ändra på de vuxnas förhållningssätt i förskolan gentemot barnen. Hon menar att man som lärare ofta är könsblind och tror att man behandlar alla barn lika, fastän att man inte gör det. Utbildningen ger kollegorna genusglasögon som hjälper dem att se hur man helt omedvetet bemöter barn olika beroende på deras kön. Hon menar att alla barn vinner på att bli behandlade utifrån den person man är, istället för efter vilket kön man tillhör. Det kan vara så säger hon, att en förskollärare talar mer med flickorna och att pojkarna tillåts ta mer plats i verksamheten. För att få syn på hur man bemöter pojkar och flickor får hennes kollegor lära sig att videofilma delar av sin verksamhet och sedan analysera filmsekvenserna utifrån ett genusperspektiv. När vi träffade genuspedagogerna hade de olika arbetslagen som deltar i projektet precis börjat filma. Projektet är frivilligt, men alla förskolor i kommunen har blivit tillfrågade. Förutsättningen för ett deltagande var att alla i arbetslaget ville delta. 12 avdelningar från de olika förskolorna runt om i kommunen har valt att delta i jämställdhetsprojektet.